

הרב ישראל יעקב שחור

אב"ד בבית הדין הרבני דתל אביב

"עַל אַרְבַּע פְּעֻמֹּתָיו"

פירוש ראשון - זויות

"וַיִּצְקֶתָּ לּוֹ אַרְבַּע טַבַּעַת זָהָב וְנָתַתָּה עַל אַרְבַּע פְּעֻמֹּתָיו"

פירש רש"י על פי תרגום אונקלוס - 'זויתיה' דהיינו זויות, בזויות העליונות הסמוכות לכפורת.¹ והקשה הרמב"ן על רש"י מה טעם שיהיו הטבעות והבדים בחלקו העליון של הארון, שהכבוד יהיה יותר מאד - כלשונו (טענה זו לא התבררה לנו), ועוד טוען הרמב"ן: דרך כבוד הוא שיהיה הארון נישא וגבוה למעלה על כתפות הכוהנים. (לכאורה צריך לומר הלוויים) ולכן דעת הרמב"ן שהטבעות היו בזויות התחתונות, וכאשר נשאו את הארון הוא היה מעל כתפי נושאו.

ובתרגום המיוחס ליונתן בן עוזיאל תירגם את המילה פעמותיו - 'אזתוודוי'. ויותר נראה כפי שתירגם בפרשת ויקהל - 'איסתוורוי' (לה, ג). וכפי שמובאת בגמרא (להלן).

ולהבין תרגום המילה 'איסתוורוי' יש להקדים, כי מילה זו נמצאת בשתי סוגיות, האחת בהלכות מזוזה במסכת מנחות, והשניה בהלכות חליצה במסכת יבמות.

א. במסכת מנחות (דף לג.), "אמר רב יהודה אמר רב: עשאה (למזוזה) כמין נגר פסולה. שואלת הגמרא הרי כל המזוזות בבית רב היו עשויות כמין נגר. מתרצת הגמרא: "הא דעבידא כסיכתא הא דעבידא כאיסתוירא".

מבאר רש"י 'כסיכתא כנגר, שתוחבין הנגרים בכותל כזה' (רש"י ביאר דבריו בציור). ונראה בבירור שהנגר תוקע יתד לעומק מזוזת הפתח, ומכניס שם את המזוזה כך שהיא מונחת במאוזן ולא במאונך ולכן היא פסולה.

כאיסתוירא - מבאר רש"י בשני אופנים: בפירוש הראשון המזוזה מונחת במאונך כמו השוק העולה מהרגל כלפי מעלה. וכפי שצייר רש"י בציור הראשון שהמזוזה במאונך ולכן היא כשרה.

פירוש השני רש"י מצייר מזוזה מקופלת באמצע בזוית של 90 מעלות (כעין אות L) כדוגמת הזוית שנוצרת בין כף הרגל והשוק. לכן מזוזה שתקועה בחלקה במאוזן בעומק אך חלקה השני מקופלת כלפי מעלה כשרה.

¹ וראיתי מהרב חיים העלער שפירש באופן נפלא את הפסוק "זאת הפעם עצם מעצמיו" (בראשית ב, כג), שאין הכוונה לשון זמן, כמובן של הפעם הזאת, אלא האדם הראשון מצביע על הצלע שנלקחה ממנו וממנה נבראה האשה, והמלה 'פעם' תתפרש צלע כמו בפסוק שלפנינו "על ארבע פעמותיו" - צלעותיו.

ב. במסכת יבמות בהלכות חליצה. שנינו (קא.) "מן הארכובה ולמטה חליצה כשרה מן הארכובה ולמעלה חליצה פסולה". דהיינו שניתן לחלוץ את הנעל בשוק מתחת הארכובה (הברך), כי השוק היא "מעל רגלו" (דברים כה, ט), אך לא בירך מעל הארכובה, מאחר וזה נקרא 'מעל דמעל'.

מכאן לומד רב פפא שהאיסתוירא יורדת עד הרגל, כי אם יש הפסק בינה לבין הרגל הרי היא מעל רגלו והשוק מעל דמעל ואינה כשרה לחליצה - "שמע מינה האי איסתוירא עד ארעא נחית דאי סלקא דעתך מיפסק פסיק הוה ליה איהו מעל ושוקא מעל דמעל".

רב אשי מוסיף "אפילו תימא מיפסק פסיק כל דבהדי כרעא ככרעא דמי". דהיינו שאפילו אם האיסתוירא אינה יורדת עד הרגל והיא נפסקת, אינה מוגדרת מעל רגלו כיון שהיא עם הרגל הרי היא כרגל.

וביאור המילה 'איסתוירא' פירש רש"י - "קביליא" שהיא הקרסול והיא מפסיקה בין הרגל לשוק.

סוגיא זו מופיעה גם במסכת ערכין יט: ושם מוסיף רש"י: "קביל"א עד ארעא נחית שאין בה אלא פרק עליון המחברה עם השוק, אבל למטה אין בה פרק אלא מעצם כף הרגל הוא".

ומתרגום המיוחס ליונתן בין עוזיאל נראה שיש לאיסתוירא צורה של זוית והוא לא שונה מתרגום אונקלוס שתירגם זויות. ואם כן נשאלת השאלה היכן מצינו עצם בין השוק והרגל שיש לה זוית.

וזכיתי לעמוד על כך בעקבות תאונת דרכים, ממנה ניצלתי בחסדי הבורא בצורה מופלאה ביותר, כל הפציעה היתה בעצם אחת בלבד ברגל שמאל הנקראת בלשון הרפואית "טאלוס". וראיתי אותה בצילומי רנטגן הרבה מאד פעמים. העצם הזאת אכן עשויה בזוית ישרה, כאשר חלקה התחתון במאוזן ונכנס לתוך הרגל, אך חלקה העליון זקוף ומאונך ועולה כלפי מעלה ומתחבר לשוק.

עצם זו חזקה ביותר שכן כל הגוף נשען עליה ונדיר שהיא תשבר, אלא רק במכה חזקה ביותר. בדידי העצם נשברה לשנים בדיוק בזוית ובניתוח מוצלח חיברו אותה מחדש בזוית ישרה על ידי שני ברגים הנמצאים שם עד היום.

משכך נראה בבירור שהמילה 'איסתוירא' מתייחסת לעצם זו ומאחר והיא יוצאת מן הרגל ומתחברת לשוק, היה מקום לומר שהיא תקרא מעל רגלו, ואם כן השוק תהיה 'מעל דמעל' ולא ראויה לחליצה. מחדש רב פפא שמאחר והיא יורדת לתוך הרגל הרי היא חלק מהרגל, ולכן השוק יקרא מעל רגלו.

לפי זה נראה ברור שיש לנקוט בהלכות מזוזה במסכת מנחות כפי הפירוש השני של רש"י שהמזוזה תקועה באופן חלקי במזוזת הבית וחלקה השני מזדקף בזוית ישרה על מזוזת הבית. והנה מצאנו מחלוקת בין רש"י והרמב"ן לדעת רש"י הטבעות היו סמוכות לזויות העליונות של הארון, ואם כך בשעת נשיאת הארון הוא היה משתלשל כתפי הכהנים כלפי מטה, אך הרמב"ן

חולק וטוען כי אין זה דרך כבוד ולכן נראה לו כי הטבעות הינן בזויות התחתונות של הארון ובעת הנשיאה הוא היה מתרומם מעל הנושאים.

תרגום יונתן – 'איסתוירא', מתאים יותר לשיטת הרמב"ן, שכן עצם האיסתוירא בצורה של זוית היא בחלקו התחתון של הגוף. [דהיינו זוית תחתונה כעין L ולא כעין ר]

פירוש שני לפעמותיו - רגליים או אופנים.

ועוד לנו מילין בחידושו של האבן עזרא שכתב שהוא חיפש בכל המקרא ולא מצא את המילה "פעם" במשמעות של זוית אלא של רגל. על כך הביא כמה פסוקים, "רגלי עני פעמי דלים" (ישעיה כו, ו), "וישמ לדרך פעמיו" (תהלים פה, יד), "מה יפו פעמיך בנעלים" (שיר השירים ז, ב). מתוך כך הגיע למסקנה מחודשת שהארון לא עמד על הקרקע אלא על רגליים. 'כי דרך בזיון הוא שישב הארון בארץ' (לשון האבן עזרא).

הרמב"ן חולק על האבן עזרא מאחר ולדעתו "פעם" אינו רגל אלא פסיעה. ואם לדין יש תשובה, שהרי הפסיעות נעשות על ידי הרגליים, ולכן ברור שהמילה "פעם" יכולה להתפרש גם לרגל וגם לפסיעה.

וזקני הג"ר נתנאל חיים פאפע² הביא את הפסוק במלכים (א, ז, ל) "וְאַרְבָּעָה אֹפְנֵי נְחֹשֶׁת לְמִכּוֹנֵה הָאֲחָת וְסָרְנֵי נְחֹשֶׁת וְאַרְבָּעָה פְּעַמְתָּיו כְּתַפַּת לָהֶם מִתַּחַת לְכִיר", ממנו משתמע כפירושו של האבן עזרא. והוא מתפלא על האבן עזרא והרמב"ן שנשמט מהם פסוק זה.

הסבא זצ"ל (בספרו 'דובר ישרים'²) הולך עוד צעד בעקבות האבן עזרא, על פי דברי אם סיסרא בשירת דבורה (שופטים ה, ח) "מְדוּעַ אַחֲרוּ פְּעַמֵי מְרַכְבוֹתָיו", שכאן אין פירושו רגלי מרכבותיו אלא אופני מרכבותיו, שכן רגלי המרכבה עליהם היא עומדת הם אופנים. והם נקראים בתורה טבעות לפי צורתם העגולה, והארון היה עומד עליהם. ודוגמתו היתה כעין המרכבה העליונה המתוארת בספר יחזקאל שהיו לה אופנים. והרי מקדש של מטה מכוון למקדש של מעלה, ואף הארון שהוא כמעשה המרכבה מכוון למרכבה העליונה. (לפי זה הפסוק במלכים הנ"ל מראה שעוד כלים במקדש היו עומדים על אופנים. ולא דוקא על רגליים).

בהמשך כותב האבן עזרא שהיו ארבע טבעות עליונות וארבע טבעות תחתונות, ויש מהמפרשים (עיין במלבי"ם) שמבארים שהיו שני זוגות של בדים, ולא אפרט את שיטותיהם כאן, לפי שאין זה מעניינו של מאמר זה. ואף הסבא נתנאל חיים פאפע בספרו 'דובר ישרים' מאריך בדבר.

² מגדולי הת"ח מפרשי המקרא לפני כמאה שנה (בריסק - ירושלים). הארכנו מעט עליו ועל חיבורו בגיליון הקודם – פשטות המתחדשים גיליון עשירי - עמ' 52 ואילך. - יה"ל. עורך.